

29/10-91

Marinemotiver og angrepet på Norge i 1940.

av Bjørn Bratbak

Del 1.

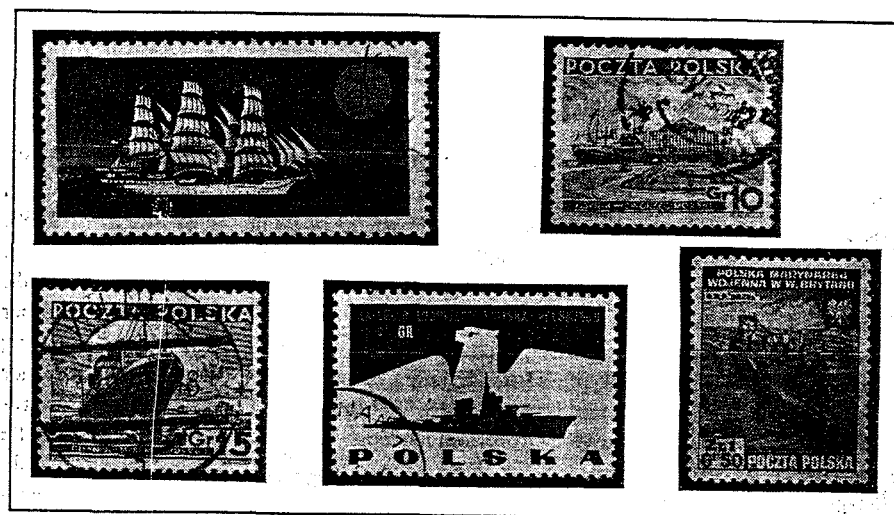
Den andre verdenskrigen begynte den 1. september 1939 med Tysklands angrep på Polen. Norge erklærte seg straks nøytralt og klarte å holde seg utenfor krigen til 9. april 1940. I perioden frem til yskernes angrep på vårt land, oppstod det flere episoder der de krigførende parter opptrådte i våre farvann både med og uten den norske regjeringens vitende og godkjennelse.

Polen ble nedkjempet i løpet av en måneds tid, men før dette klarte polakkene å bringe så godt som hele sin krigs- og handelsflåte over til Storbritannia. Der ble skipene stilt til disposisjon for de allierte. Flere av de polske skipene kom raskt til å delta i operasjoner i norske farvann.

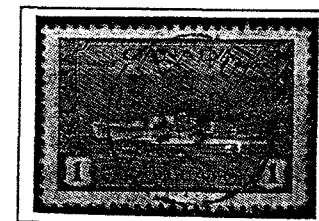
Krig og krigsodeleggelser i Polen høsten 1938

En konvoi med polske handelsskip kom i begynnelsen av oktober 1939 fra havner i det nøytrale Sverige til Bergen. Konvoien var i hemmelighet eskortert ut av Sverige. Med en norsk torpedobåt som eskorte i norske farvann, nådde konvoien Bergen natten til 4. oktober, fortsatt i dypeste hemmelighet. Den 14. oktober ble de polske fartøyene eskortert over Nordsjøen til Storbritannia av britiske flåtestyrker. Ombord i de polske handelsskipene var også 140 offisersaspiranter fra den polske handelsmarinens akademi. De hadde ved krigsutbruddet vært på tokt med skoleskipet "Dar Pomorza" som polakkene hadde måttet etterlate i svensk havn. De fire store polske passasjerskipene M/S "Pilsudski", M/S "Batory", M/S "Sobieski" og M/S "Chrobry" hadde også søkt havn i Storbritannia. Herfra gjorde skipene senere under krigen stor nytte som troppetransportskip, blant annet ved de alliertes deltagelse i krigshandlingene i Midt-Norge og Nord-Norge i april, mai og juni 1940. M/S "Pilsudski" ble senket utenfor Skottland i november 1939, mens M/S "Chrobry" gikk ned etter et tysk bombeangrep i stfjorden natten til 15. mai 1940.

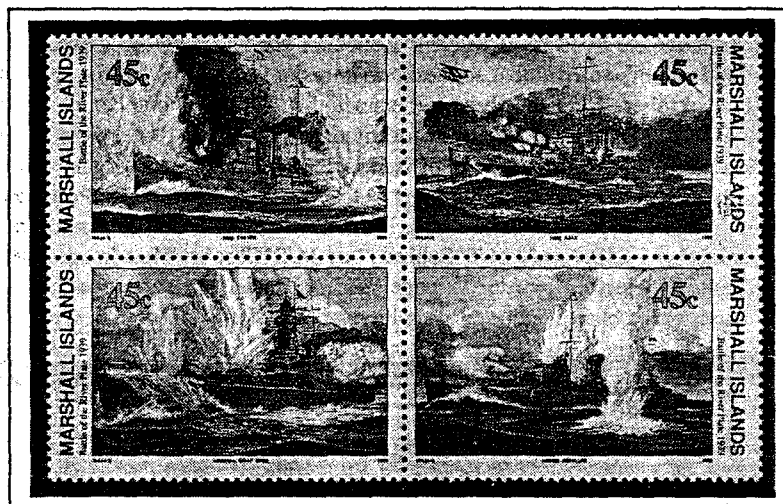

De polske skipene "Dar Pomorza", M/S "Batory", M/S "Pilsudski", ORP "Blyskawica", og ORP "Orzel".

I februar 1940 ble norsk nøytralitet krenket av britene. De sendte jageren HMS "Cossack" inn i Jøssingfjord og befrikk 299 britiske sjøfolk som var holdt som fanger ombord i det tyske hjelpeskipet "Altmark".

HMS "Cossack"

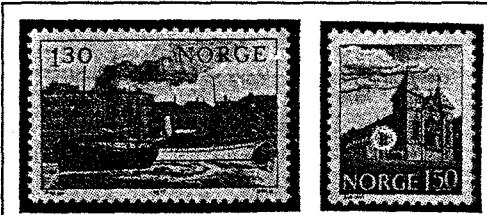

Graf Spee og slaget ved La Plata

De britiske fangene var resultat av herjingene til det tyske lommefartsskipet "Graf Spee". Etter at den britiske flåten i slaget ved La Plata hadde gitt det store skader, valgte den tyske skipssjefen selv å senke skipet i La Platafloden i begynnelsen av desember 1939.

Franskmennene og britene hadde i løpet av februar 1940 lagt planer som gikk ut på å legge miner i den norske leden, noe som de ventet ville utløse tyske mottiltak. Beslutning om iverksettelse av mineleggingen ble tatt den 28. mars, og britiske tropper ble lastet inn på kryssere og transportskip. De skulle besette Narvik, Trondheim og Bergen. Videre skulle Sola flyplass ved Stavanger besettes eller ødelegges. To bataljoner var om morgenen 7. april innlastet på HMS "Glasgow" og HMS "Devonshire" øremerket for innsetting i Stavanger. Ordre om landstigning på Stavanger kai med oppgitte samlingsplasser som "Parken sør for domkirken", "Sykehuset" og "Gassverket" ble distribuert blant troppene. Alt fra 12. mars hadde britene hatt en hemmelig etterretnings- og mottakskommando installert på rom 56 i Victoria Hotel i Stavanger. Da britene om morgenen 8. april ble kjent med at den tyske flåten var satt i bevegelse, ble de innlastede infanteritropper i all hast sendt i land i Skottland, og fartøyene gjort klar for andre oppdrag.

I styrken som var beregnet for innsetting i Nord-Norge inngikk tre av de store polske passasjer-

Britene hadde forberedt en landgang i Stavanger lenge før 9. april. De hadde sin agent i Hotel Victoria ved havnen. Troppene skulle etter ankomst til Stavanger samles ved blant annet Domkirken.

skipene: M/S "Batory", M/S "Chrobry" og M/S "Sobieski". De polske jagerne ORP "Blyskawicka", ORP "Grom" og ORP "Burza" ble i begynnelsen av april kalt tilbake fra sine oppdrag i Kanalen for å delta i mineleggingen i de norske farvann. 7. april var landstyrken innlastet på fartøyene, og ubåter ble sendt inn i Skagerak og Kattegat, blant dem den polske ORP "Orzel".

Ved femtiden om morgenen den 8. april meldte både den britiske og franske minister i Oslo til den norske utenriksminister Halvdan Koht at de allierte ville legge ut miner ved Stad, på Hustadvika og i Vestfjorden. Den norske jageren Sleipner gikk straks ut til Hustadvika, hvor den kl 0720 konstaterte at de britiske jagerne HMS "Hyperion" og HMS "Hero" opererte. Britene signaliserte at miner var utlagt.

Også minefeltet i Vestfjorden ble lagt tidlig om morgenen den 8. april. Den britiske slagkrysseren HMS "Renown" og 8 jagere overvåket mineleggingen. Britene regnet med at tilstedeværelsen av en så kraftig styrke ville avholde nordmennene fra å gripe inn.

Utover dagen 8. april stevnet den tyske styrke som var bestemt for Narvik og Trondheim nordover. Den britiske hjemmeflåtens hovedstyrke forsøkte forgjeves å innhente tyskerne for å gå til angrep. Det ble imidlertid den tyske styrke som istedet kom til å senke den britiske jageren HMS "Glowworm" som hadde kommet bort fra sin eskadre som overvåket mineleggingen i Vestfjorden. 117 av mannskapet omkom, mens 38 ble tatt opp fra sjøen av de tyske fartøyene. I den britiske hjemmeflåtens hovedstyrke inngikk blant andre slagskipene HMS "Rodney" og HMS "Valiant", slagkrysseren HMS "Repulse", krysserne HMS "Sheffield" og HMS "Penelope" og 10 jagere.

Om formiddagen 8. april fikk Norge sitt første tydelige varsel om at et tysk angrep kunne være nært forestående. Da senket den polske ubåten ORP "Orzel" det tyske troppetransportskipet "Rio de Janeiro" like utenfor Sørlandskysten. Overlevende tyske soldater som ble ført i land i Lillesand fortalte at de var på vei til Norge for å sloss mot engelskmennene. Den polske ubåten forsvant sporløst på et tokt langs norskekysten i juni 1940. Den 60 mann store besetning mistet ved dette livet. I den polske etterkrigsmarinen er tradisjonen med navnet Orzel, som betyr Ørnen, holdt i

Den norske jageren "Sleipner" og de britiske HMS "Renown" og HMS "Rodney"

hevd. I begynnelsen av 1960-årene kjøpte polakkene fire russiskbygde ubåter av Whiskey-klassen. En av disse fikk navnet "Orzel". Amerikanske og norske militærskribenter har senere hevdet at det var en av disse fire polske Whiskey-klassenubåtene som den norske marinen høsten 1972 nesten hadde klart å fange i Sognefjorden. Dagens polske ubåt med navnet Orzel er også russiskbygd. Den tilhører Kilo-klassen og ble overtatt i 1986.

Natten til 9. april 1940 kom tyskerne imidlertid britene og franskmennene i forkjøpet ved sitt overraskende angrep på Norge. Dette kullkastet flere av de alliertes planer. Istedenfor selv å bli den som ved makt krenket norsk nøytralitet og territorium, kunne de nå komme nordmennene til en sårt påkrevet hjelp mot de angripende tyskere. Men deres planer om å besette Stavanger, Bergen, Trondheim og Narvik måtte de i første omgang endre.

Det tyske angrepet var gjennomført med tysk grundighet, presisjon og beslutsomhet. Takket være skuddene fra Oscarsborg festning ble deres angrep mot Oslo så mye forsinket at kongen, regjering og Storting klarte å komme seg ut av byen og unngå å falle i tyskernes hender. Æren for dette har først og fremst den beslutsomme oberst Birger Christian Eriksen, kommandant på Oscarsborg festning. Den tyske krysseren "Blücher" ble sendt til bunns ved halvfjerdelen om morgenen. Ombord var det ca 2400 mann, men 1000 omkom.

Kristiansand ble angrepet av en tysk flåtestyrke. Til tross for god og treffsikker skyting fra Kristiansand festning, måtte festningen stryke flagg klokken 11 om formiddagen.

I Rogaland satte tyskerne marinefartøyer inn mot Egersund, mens Sola flyplass ble erobret ved hjelp av et storstilet luftlandeangrep. Dette var første gang i historien at et luftlandeangrep i stor stil ble gjennomført i fremste linje. Fra og med 10. april bombet britene Sola nærmest hver eneste dag med sine Blenheim bombefly. Den 17. april satt de også inn en kraftig marinestyrke med slagkrysseren HMS "Suffolk", tre kryssere og

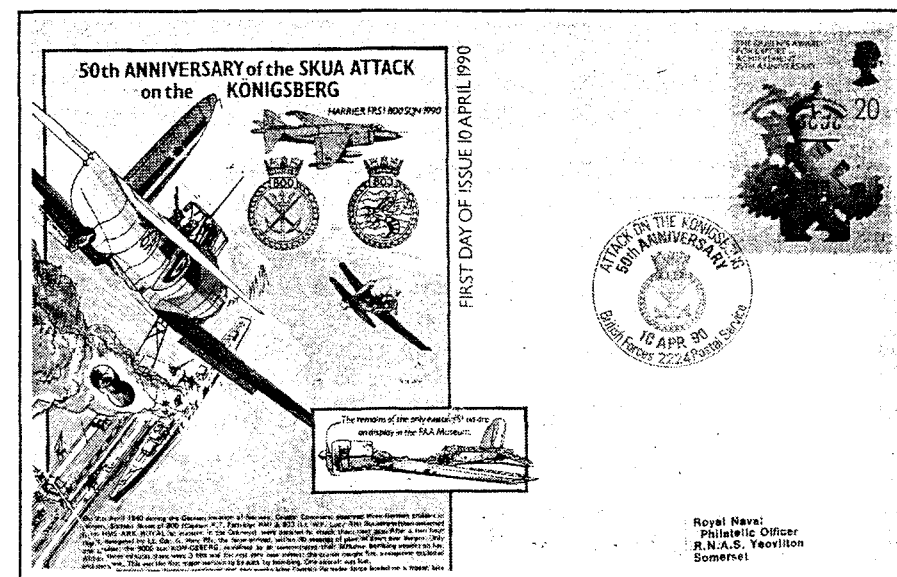
Oberst Birger Christian Eriksen, offiseren med handlekraft.
Tegn.: Andreas Hauge.

ti destroyere. De beskjøt flyplassen med kanonild fra sine posisjoner like utenfor strandlinjen, men ble raskt utsatt for motangrep fra tyske fly.

Kanonen Moses på Oscarsborg, Kristiansand, Bergenhus og hurtigruteskipet "Vesteraalen".

Bergen og Trondheim ble angrepet av store tyske sjøstridskrefter. Fra den tyske angrepsplanen mot Bergen er det dokumentert at tyskerne om nødvendig skulle seile inn kamuflert som britiske. De hadde britiske flagg klare, og ordre var gitt om hvilket engelsk skipsnavn det enkelte skip skulle oppgi, om de ble praiet av nordmennene. Både Bergen og Trondheim var på tyskernes hender om morgenen 9. april. Ved besettelsen av Agdenes hadde de to kyststrute-

Britene senket den tyske krysseren "Königsberg" ved kai i Bergen den 10. april.

skipene "Vesteraalen" og "Indherred" blitt stanset og lagt ved Munken. Natt til 10. april kom de inn til det tyskbesatte Trondheim.

Ved angrepet på Bergen hadde krysseren "Königsberg" og artillerieskoleskipet "Bremse" fått så store skader at det ble besluttet å la dem bli liggende i Bergen, mens de øvrige fartøyene returnerte til Tyskland om kvelden den 9. april. Britene hadde planer om å la en marinestyrke gå inn til Bergen for å angripe de tyske skipene allerede den 9. april. Dette angrepet ble imidlertid avlyst, men tidlig om morgenen nest dag angrep 15 Skua-fly fra skvadronene 800 og 803. Flyene tilhørte hangarskipet HMS "Ark Royal", men kom nå fra flyplassen Hatston på Orknøyene. "Königsberg" som lå ved Skoltegrunnskaaien, ble truffet av tre bomber og ble også skadet av bomber som falt like ved. Skipet begynte å synke og etter tre timer gikk det til bunns på Bergen havn. Ved dette mistet 18 tyskere livet, 12 ble hårdt, og 5 lettere såret.

Narvik ble inntatt med en tysk flåtestyrke bestående av 10 tyske jagere. De mer en 40 år gamle norske panserskipene "Norge" og "Eidsvoll" ble senket. 295 norske sjømenn mistet livet. Også Narvik var på tyskernes hender i løpet av morgentimene 9. april. De sentrale steder i landet var besatt med tyske tropper!

HMS "Warspite" opererte med bravur under kampene i Nord-Norge i april og mai 1940.

Det gikk ikke lang tid før engelske, franske og polske fartøyer og avdelinger ble satt inn mot de tyske styrkene i Norge. I løpet av 10. og 13. april ble samtlige av de tyske fartøyene ved Narvik senket av britiske sjøstridskrefter. 13. april kom det 30000 tonn store slagskipet HMS "Warspite" inn Vestfjorden sammen med ni britiske jagere. De skulle til Narvik for å gjøre ende på de tyske marinefartøyene som hadde unnsluppet britenes angrep 10. april. (Se Frimerke Forum nr. 4/90) Angrepet 13. april ble fullstendig ødeleggende for de tyske skipene ved Narvik. 8 jagere og en ubåt ble senket. Dermed hadde Hitler ved de britiske angrepene 10. og 13. april mistet 10 av sine

jagere og en ubåt. I tillegg ble 11 andre skip av forskjellige nasjonaliteter senket. Britenes tap ved angrepet 13. april var 28 døde og 55 sårede. Ingen britiske skip ble senket, men to av jagerne fikk skader.

Neste britiske fremstøt skulle komme mot Midt-Norge.

(Fortsettes i neste nummer)